

FIGYELŐ SZOLGÁLAT

ISMERTETÉSEK

002.63:53/73/

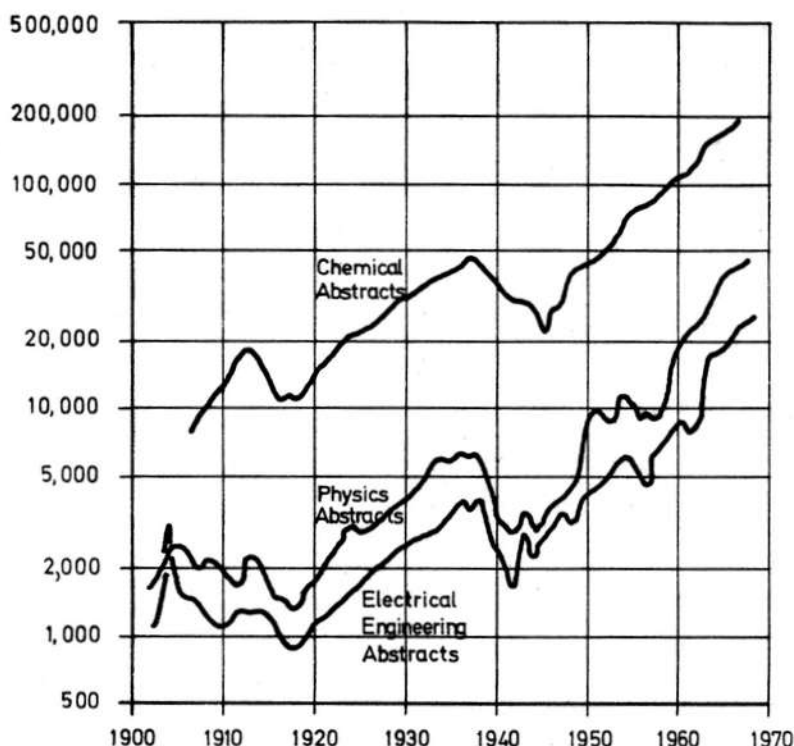
ALT, Franz L. - HERSCHMAN, Arthur:

Plans for a national physics information system

/Az amerikai nemzeti fizikai információs rendszer tervezete/
New York, American Institute of Physics, /1968/. 42, 12 p.

Az utóbbi időben sok szó esik tudományos és műszaki körökben a szakirodalom gyors növekedéséről /1. ábra/ és az egyre csökkenő hozzáférhetőségről. Egyidejűleg nő a szakosodás és a határterületi tudományok jelentősége; ezzel fokozódik az igény, hogy minél közvetlenebbül lehessen a folyton növekvő szakirodalomhoz hozzájutni. Az USA szövetségi kormánya keretében működő intézmények saját szükségletükre információs rendszereket építettek ki. Ezek elszigetelten működnek. Tevékenységük összehangolására létrehozták a COSATI-t /Committee on Scientific and Technical Information = Tudományos és Műszaki Tájékoztatásügyi Bizottság/. Ugyanakkor - a szövetségi irányítás alatt működő COSATI tevékenységének ellensúlyozására - a National Academy of Sciences /Nemzeti Tudományos Akadémia/ is létrehozta a saját szervezetét, a SATCOM-ot /Scientific and Technical Communications Committee = Tudományos és Műszaki Kommunikációs Bizottság/. A feladathoz igazodó vállalkozásokkal szemben az NSF /National Science Foundation = Nemzeti Tudományos Alap/ főleg a szak szerint orientálódó, nem szövetségi információs rendszereket támogatta. Ennek eredményeként többek között az American Chemical Society /Amerikai Kémikusok Társasága/ is korszerűsíti, gépesíti monumentális Chemical Abstracts Service /Kémiai Referáló Szolgálat/ nevű vállalkozását. Alább ismertetjük az AIP /American Institute of Physics = Amerikai Fizikai Intézet/ programját, amely hasonló célokat tűzött ki.

Az AIP hét amerikai fizikus és csillagász társaság szövetsége és egyesületi, kiadói és fordítói tevékenysége kiemelkedik a többi szakterület tevékenysége közül. A fizikai vonatkozású világirodalom 35%-áról ad számot; ez az amerikai irodalom 85%-át és több mint egy tucat szovjet és egy kínai folyóirat fordítását öleli fel. Ennek ellenére vállalkozása nem hasonlítható a Chemical Abstracts-hoz. Az angol Physics Abstracts is - amely a fizika területén végez olyan munkát, amelyet a CA a kémiában - terjedelemben messze elmarad párja mögött.

1. ábra

A Chemical Abstracts, Physics Abstracts és Electrical Engineering Abstracts éves kötetiben közzétett tételek száma röviddel az 1900 utáni évektől napjainkig

Az AIP dokumentációs kutatóprogramját 1958 óta folytatja. 2000 fizikus információigényét és gyűjtési módszereit vizsgálták, tanulmányozták a folyóiratok indexelő rendszerét - ennek eredménye egy ajánló gyűjtemény lett: hogyan lássák el maguk a szerzők tárgyszavakkal műveiket - foglalkoztak a hivatkozási mutatókkal /citation index/ folyóiratcím-rövidítésekkel és az ETO osztályozás és visszakeresés hatásosságával. 1966 óta bővült a program a gépesítési és az információterjesztési lehetőségek vizsgálatával. Munkájuk eredménye 46 000 fizikusra lesz hatással, mert céljuk egy egységes, országos fizikai tájékoztatási rendszer létrehozása.

Az AIP szervezetiileg három ágra tagozódik: publikálási - információs, pénzügyi és általános tevékenység. Az alább ismertetendő program az első alá tartozik és négy részre oszlik:

információ-visszakeresés /a fizika információinak intellektuális szervezése/;

számítógépes szedés /primer folyóiratok készítése computer segítségével - részben úgy, hogy az anyag referálólapon szerkesztésére is alkalmas legyen -/;

számítógépes tárolás /beleértve a rendezés és hozzáférhetővé tétel kérdését: információ a fizikai információról/; végül

a rendszertanulmányok /a fizikai információk létrehozóinak természetét, egyéb információs rendszerek tanulmányozása/.

A számítógépek és távközlési vonalak sokasága /a hardware/ nélkülözhetetlen része a rendszernek, a lényeg mégis az, hogy milyen információt, milyen forrásból, milyen kritérium szerint, kinek a számára. Ezt figyelembe nem véenni olyan félrevezető lenne, mintha azt állítanánk, hogy a mai információs rendszer nyomdákából és postahivatalokból áll. Mivel a hardware igen költséges, az AIP anyagi forrásait egyenlően osztja fel a gép és a szellemi munkát végzők között.

Az információk "egységcsomagokban" /előadások, cikkek, monográfiák fejezetei, személyes levelek/ érkeznek. Megkülönböztetve a csomagot a tartalmától, mikrostrukturának nevezhetjük az egyes tettekben szereplő elemi információkat, adatokat. A tartalmat a megfelelő szakterülettel vonatkozásba kell hozni, így áll elő az egységek mikrostrukturája. Meg kell jegyezni, hogy a rendszer - ahogy jelenleg értelmezzük - csak az információt tartalmazó dokumentumra vonatkozó hivatkozás megadására képes és a mikrostrukturát nem tudja adni. Remélhető, hogy egy későbbi fokon nem a hivatkozást, hanem magát a dokumentumot fogja megjeleníteni, de külön a bennük foglalt adatokat, ötleteket még akkor sem. Az egységek mikrostrukturájának visszakeresése mindig elemző, kiértékelő, újraszervező és szerkesztő emberi munka, amely egy tömörítő és kritikailag értékelő alkotó folyamat. E munka termékeit ma harmadfoku információnak nevezzük, megjelenési formájuk a kritikai áttekintések, kiértékelte kompilációk stb. Az AIP célja az elsődleges információk kiadás-szerkesztői, szerzői munkájában bizonyos egységesítő változtatásokat tenni, biztosítani a másodlagos tájékozódás lehetőségét, beleértve a tercier információkhoz szükséges anyag megszerezhetőségének biztosítását, de nem foglalkozik a tercier információ előállításával.

Az egységcsomagok megjelenési formája többféle lehet: szóbeli, írott, vizuális vagy éppen digitális, ezek különböző csatornákon áramolnak. Az egyes csatornák jellemzőit az 1. táblázat mutatja: folyamatos /milyen gyorsan fut szerte az információ/, hozzáférhetőség /milyen arányban jutnak hozzá az érdekeltek és nem csak szűk csoportok/, kiválógatottság /mennyire közelíti meg az információ az igényt/,

1. táblázat

Az információ csatornák minősége

Csatorna	A z i n f o r m á c i ó				
	Hozzáfér- hetősége	Teljes- sége	Kiérté- keltség	Kiváló- gatott	Folya- matos
Primer					
<u>Nyilvános - írott</u>					
Folyóiratcikkek és konfe- renciaanyagok	+++	++	++	+	o
Könyvek, monográfiák fe- zetel	+++	+++	++	++	—
Szabadalmak	+	+	++	+	—
<u>Nyilvános - szóbeli</u>					
Rádió és TV előadások ujdonságokról	++	o	o	o	++
Megnyitó beszédek	+	+	—	o	+++
<u>Félnyilvános - írott</u>					
Jelentések	+	++	o	++	o
Preprintek	+	++	—	+	+
<u>Félnyilvános - szóbeli</u>					
Beszélgetések zártkörű ülé- seken, szimpóziumok	o	++	o	+++	+++
Szemináriumok	—	o	o	++	++
<u>Magán</u>					
Levelek, telefonbeszélge- tések	—	—	—	+++	+++
Szekunder					
Referálólapok	+++	++	++	+	o
Indexek	+++	o	+	+	—
Ujdonságfigyelő lapok	+++	o	+	+	+
Szakkibibliográfiák	+	++	++	+++	o
Mágnesszalagos információ- szolgáltatások	o	+	++	++	+
Igényelt kutatások	—	++	+++	+++	o
Tercier					
Kritikai szemlék	+++	+++	+++	+++	—
Annotált konferencia- beszámolók	+++	++	+	+++	—
Kritikai kompilációk	+	+++	+++	+++	—

teljesség /mennyire részletes vagy nem rövidített-e/, kiértékeltség /milyen fokon ellenőrzött az információ helyessége és jelentőség szempontjából/. A táblázat a jellemzőket 5 fokozattal értékeli /maximum: +++, minimum: --/, az egyes csatornákra vonatkoztatva.

A fizikai információk létrehozói fizikusok és a határterületek kutatói. Az információkat azonban szélesebb körben használják fel. A két fázis között az információnak öt állomása van:

1. létrehozás,
2. rögzítés /a primer információ létrehozása/,
3. a visszakeresés megszervezése /a szekunder információ létrehozása/;
4. tárolás és visszakeresés /a szekunder szolgálatok létrehozása/;
5. terjesztés.

Ez utóbbi adatkéntékelő központokban, ipari és intézeti könyvtárakban, tájékoztatási központokban történik, ezekkel a szakemberek közvetlen kapcsolatot tartanak fenn. A nem publikált anyagot riporterek gyűjtik be annotált jelentés formájában, a publikált anyagot részben a computerből kapják, amely az AIP folyóiratainak nyomdai munkáját segíti, részben cserélik más referálólapokkal. A szekunder szolgáltatásoknak számos típusa lenne. Referálólapok, újdonságjegyzékek, retrospektív bibliográfiák mind nyomtathatók lesznek az AIP tárolójából. Ugyancsak kaphatók lesznek válogatott anyagu szalagok, amelyeket más központok használhatnak fel. Végül kifejlesztésben megvalósul a folytonos gépi kapcsolat, amely a szelektív információterjesztést másolat vagy mikrofilm útján végzi.

Az információs rendszer lelke a fizikai információ intellektuális szervezete. Ezen azt a folyamatot értjük, amelynek eredménye az adott kommunikációs egység megjelölése, ellátása jelzetekkel, a potenciális érdeklődési kör és a visszakeresési eszköz igényeinek megfelelően. Az ilyen megjelölés megőrzi és kiaknázza az egység makrostrukturáját és mikrostrukturáját közötti megkülönböztetést. Rögzített, de napi szintre hozható szakrenden nyugszik, amely viszonylag durva, de alkalmas arra, hogy a dokumentumot számos al-szakterülettel kapcsolatba hozza. Emellett szabad tárgyszavai jelzik az egység mikrostrukturáját. Az előbbi kikészítőből a kétértelműséget, az utóbbi biztosítja a rugalmasságot, tehát kiegészítik egymást. A dokumentáció területén a szakrend és a tárgyszó közötti ellentétet áthidalja a módszer. Gyakorlati megvalósításában /a visszakeresési munkát is beleértve/ inkább a fizikusra, mint a dokumentalista kell támaszkodni. A feldolgozás computer nélkül megoldhatatlan. Hatásosságának vizsgálatára most folynak a kísérletek a kémia, a fizika és a fizikai kémia mintegy 40 szakemberével a Journal of Chemical Physics 44.k. /1966/ 1. félévének anyagából, de más területekről is. További cél a szakrend alakítása, finomítása. Ezt folyamatosan végzik a jövőben is és a gyűjtemény szakszámainak napi szintre hozását úgy könnyítik meg, hogy

a szakaszam első számjegye annak a naptári évnek utolsó számjegye, amely év szakrendje szerint osztályozták a dokumentumot.

Az egységek felvételei 8 mezőre oszlanak:

1. raktári szám /folyóiratcikknél évfolyam, folyóiratcím, kötet, lapszám/;
2. cím;
3. szerző/k/;
4. testület/ek/;
5. szakaszam/ok/;
6. tárgyszavak;
7. hivatkozások;
8. annotáció /nem feltétlenül/.

Visszakereséskor ezek bármelyikét, vagy tetszés szerinti kombinációkat lehet használni.

Az utóbbi időben rohamosan terjed a computer alkalmazása a nyomdai munkában. Az AIP a fényszedés-computer kombinációt választotta. Nem anyagi okokból, mert ez ma még költségesebb, mint a hagyományos eljárás, de rövidesen versenyképes lesz. A fő ok az, hogy a munka meggyorsul és a primer folyóirat előállítására érdekében gépben lévő anyagból könnyen készíthetők indexek a folyóirat részére és szinte melléktermékként adódik az AIP összes kiadványaira támaszkodó referálólappal gépi előállítása. A primer kiadványok átfutási ideje 5-6 hónap, ebből csak a kb. 7 hetes nyomdai munka gépesíthető, tehát csak ennek rövidülésére lehet számítani, emellett a referálólappal kerülő anyag az előzőnek csak töredéke /és talán nem is használható fel közvetlenül a fényszedés adatszalaija/, mégis a kétszeri szalaiagravitel elkerülése jelentős előny. /Ha ugyanis a fényszedés adatszalaiját sikerül megfelelő program segítségével a referálólappal előállítására felhasználni, nem kell új adatszalaiot lyukasztani./ Az előzetes kísérletek során az adatszalai úgy készül, hogy a szerzői kéziratot olyan írógépen billentyűzik, amely egyszerre készít lyukaszalaiot és normál olvasható szöveget /protokoll/. A szalaiot ezután egy kis computer memóriájába olvassák. Onnan korrigálás céljából, a hozzákapcsolt katódsugárcsőves berendezésre folyamatosan kihozzák a szöveget. Így közvetlenül ellenőrizhetik a szöveg hibátlanságát, illetve elvégezhetik a javítást. Görög betűket és más, különleges fizikai jeleket, - amelyek nincsenek meg a kis jelkészletű perifériában - jelkombinációkkal helyettesítenek. /A közelmúltban végzett felmérés azt mutatja, hogy a fizikai folyóiratok mintegy 1100 különböző jelet használnak./ Ugyanitt történik az informatív részek /cím, szerző stb./ előlása megfelelő vezérlőjelekkel arra a célra, hogy a computer a különböző jellegű részeket egymástól el tudja választani. A rendszer kompatibilis az együttműködésre kismemelt vállalkozások, pl. a TIP

/Technical Information Project = Műszaki információs terv/ az MIT-nél /Massachusetts Institute of Technology = Massachusettsi Műszaki Egyetem/; a Physics Abstracts-ot előállító IEE /Institute of Electrical Engineers = Villamosmérnökök Egyesülete/ stb. rendszerével. A kompatibilitás nem jelenti azt, hogy a gépi adathordozón lévő tételek bitről bitre egyeznek, csak annyit, hogy a mágnesszalagok a rendszerek között cserélhetők, illetve automatikus fordítóprogrammal cserélhetővé tehetők. A fenti kísérlet során igénybevett berendezések a teljes anyag feldolgozására nehézkesnek mutatkoztak:

- a/ a különleges jelek jelkombinációs ábrázolása nem tekinthető jól át;
- b/ matematikai formulákat a képernyőn nem tudnak kivetíteni;
- c/ az alkalmazott fényszedő lassu, tehát drága;
- d/ a kefelenyomat költséges;
- e/ a különleges fizikai jelekhez el kell készíteni a matricákat.

A lyukszalagos írógépek anyaga nehezen javítható. A megvizsgált egyéb rendszerek közül a legalkalmasabbat még nem választották ki. Sok előny szól a mágnesszalagos írógép mellett. Megvizsgálták a képernyős perifériájú computerre folyamatosan kapcsolt írógépet, de ez még osztott idejű computer esetén sem biztosít jó kihasználást, a lassu billentyűzés miatt.

A computer memóriájában tárolt anyagot a könyvtárak szokásos cédulakatalógusához hasonlíthatjuk. Előnye, hogy könnyen hozható napi szintre. Az egyes tételek esetünkben folyóíratcikkek. A tételekről másolat nyerhető, távoli vezérlőhelyekről is hozzáférhető. Mivel az MIT gépben tárolja az AIP elmúlt 5-10 évi anyagát, az közvetlenül átvethető, csak a szákszámmal, tárgyszóval és hivatkozásaival ki kell egészíteni. Az új tételeket ezután Flexowriterrel írják le, a lyukszalag anyagát egy kis computer mágnesszalagra teszi át, azon végzik a korrekturát és összevetik egy másik szalaggal, amelyen a folyóíratok és a cikkek kezdő lapszámai már megvannak. Ezzel újabb ellenőrzésre nyílik lehetőség. Jelenleg folyóíratok szerint, azon belül időrendben van az anyag, de ha a tapasztalat azt mutatja, hogy szerző vagy hivatkozás szerint gyakoribb a keresés, könnyen készülhet ilyen, ún. file is. Az egész rendszer az MIT TIP munka keretében készült CTSS /Compatible Time-Sharing System = kompatibilis időosztásos rendszer/ programra, illetve a továbbfejlesztés után MULTICS-nak nevezett programra épül. Az adatok részben az MIT-től, részben a Physics Abstracts-tól származnak, részben az AIP folyóíratok fényszedő szalagjainak melléktermékei, részben eredetiből lyukasztják szalagra.

A fent ismertetett munka és erőfeszítés végcélja az információ hatásos terjesztése. A rendszer helyes vagy hibás voltát az fogja megmutatni, hogy hogyan látja majd el a nemzeti fizikai információs rendszer a fizikusokat és más érdeklődőket információval. Ehhez meg kell ismerni az igényeket, tanulmányozni kell más szakágak módszereit, kiadványait és szolgáltatásait. Ezek általában kétfélek: információközlés nagyban és kicsinyben. Az első szervezetek, a második e-

gyének felé irányul. Háromféle lehetőség van arra, hogy az igénylőhöz milyen tételeket közvetítsünk:

- a/ előfizetés az összes tételre;
- b/ az igénylők szelektálása az érdeklődési kör szerint;
- c/ egyedi tételre vonatkozó igény.

Folyóiratokat általában a/ szerint juttatunk el, könyveket c/ szerint. A b/ szerinti a fenti elemek: szakaszó, tárgyszó, szerző, címben előforduló szó, vagy ezek bármilyen Boole-kombinációja alapján történhet. Különbséget tehetünk még a csatorna fajtája /ld. 1. táblázat/ és a hordozó közeg /eredeti, mikrofilm, digitális felvétel - pl. mágnesszalag - vagy közvetlen gépre kapcsolás/ szerint. A preprintek és különlenyomatok terjedésével majd csökkenni fognak a folyóiratok előfizetői, a példányszámmal szoros összefüggésben van a beszerzésre érdemes gépi berendezés, ami kihat az egységárra és ezzel vissza az előfizetők számára. A computer sok közbelső munkafázisban is segíthet, pl. előfizetők nyilvántartásában, a postai címkék nyomásában stb. A gép és a távvezérlői helyek összekötésére a távbeszélővonalakat kell igénybe venni, külön vonal nem gazdaságos. Az a kérdés, hogy mi előnyösebb, központi gép vagy több alközpont - amelyek anyagukat a központból kapják - még nyílt. Probléma a mágnesszalagok szerzői joga, a kongresszus döntése befolyásolja majd a további fejlődést.

/Csát József/

002.66:378.162

LUNIN, L.F.:

Academic information centers

/Egyetemi tájékoztatási központok/

American Documentation, 20.k. l.sz. 1969. p.39-49.

A szakirodalom igen keveset foglalkozik az egyetemi tájékoztatási központokkal, azok jövőjével, bár sok kérdés merülhet fel velük kapcsolatban. Például: gyűjteményük, tevékenységük, szervezetük és személyzetük tekintetében különböznek-e az egyéb típusú tájékoztatási központoktól? Milyen a helyzetük, a szerepük az egyetemen belül? Milyen különleges problémáik vannak?

Az egyetem meghatározható úgy is, mint az az intézmény,

amelyben felsőfoku oktatás folyik;

amely rendelkezik az oktatáshoz és kutatáshoz szükséges eszközökkel; és

jogosult képzést adni.

Az ismeretek, információk gyűjtésének, rendszerezésének és szétosztásának feladatát ezen intézményen belül a tájékoztatási központ

látja el. Ez a központ szakértői segítségével szakmai tájékoztatást, közvetlen szakmai tanácsadást tud nyújtani a hallgatóknak. Ezenkívül biztosítja az oktatás és a kutatás részére a forrásanyagokhoz való hozzáférést.

Pontosabban meghatározva: a tájékoztatási központ egy olyan szervezet, amely a kijelölt szakterületen az információ gyűjtésével, tárolásával, keresésével, elemzésével, szintézisével, kritikai feldolgozásával és általános áttekintések, helyzetképek összeállításával foglalkozik. Az egyetemi tájékoztatási központ az egyetem szervezeti keretein belül végzi munkáját. Ebben feltétlenül foglalkoztatnia kell az adott szakterületen aktív módon dolgozó kutatókat, tudósokat is, az azonos képzettséggel rendelkező, de a vezetésben és nem a saját szakterületükön dolgozó tudósokon kívül.

1817-től 1899-ig az Egyesült Államokban összesen 28 tájékoztatási intézmény, szervezet /egyetemi, ipari, kormányzati és egyesületi/ alakult meg. 1900-tól 1939-ig újabb 111 hasonló intézmény kezdte meg működését. 1961-ben az akkor dolgozó 166 intézményből 52 működött egyetemen; ezek száma 1961 óta a közlemény megírásáig 67-re növekedett.

Az egyetem, az ipar és a kormányzati szervek között fennálló különbségek befolyást gyakorolnak a kereteik között működő tájékoztatási intézményekre is.

Az elhelyezést tekintve az egyetemi tájékoztatási központ helye az egyetem területén van, míg az iparban a vállalat különböző helyekre széttelepített egységeinél vagy kormányzati szerv esetében annak területi részlegeinél is lehet.

Az egyetemi tájékoztatási központ fő feladata az oktatás elősegítése azáltal, hogy széles körű ismeretanyagot gyűjt, tárol és dolgoz fel. Az ipar - ezzel szemben - a haszon érdekében, a kormányzati szerv pedig különböző szolgáltatások nyújtására tartja fenn a központokat.

Személyzet tekintetében az egyetemi tájékoztatási központ sok, különböző - gyakran igen magas - képzettségi fokú szakemberrel van munkakapcsolatban, hallgatókkal és egyetemi tanárokkal egyaránt. Az ipari intézmény és a kormányzati szerv rendszerint kutatókkal tart fenn kapcsolatot.

Lehetőségek, felszerelés. Az egyetemi központnak nagyon magas szintű szakértői gárda, gazdag könyvtár és számítástechnikai központ áll rendelkezésére. Az iparban is - bár kissé szűkebben, de - mindez megtalálható, míg a kormányzati szerveknél a nagy könyvtár és számítóközpont mellett csak kevés szakértő dolgozik. Mind az ipar, mind a kormányzat ezért gyakran fordul az egyetemi központhoz szakértőért, tanácsadásért.

Termékek. Az egyetemről a termékek ingyen és minden megkötöttség nélkül áramolhatnak ki, míg az ipari központoknál, kormányzati szerveknél ezt a szabad hozzáférést bizonyos szempontok korlátozhatják.

A legrugalmasabbnak, éppen alapvető feladatuknál - az oktatás és az általános fejlődés elősegítésénél - fogva az egyetemi tájékoztatási központok mutatkoznak. Az egyetemi központok tevékenysége kiterjed

1. információk beszerzésére, gyűjtésére;
2. teauruszok, indexek, referátumok és kivonatok készítésére;
3. adatok, információk és dokumentumok tárolására;
4. adatok, információk és dokumentumok keresésére;
5. dokumentumok kölcsönzésére;
6. adatok, információk, bibliográfiák kompilálására;
7. irodalomkutatások végzésére;
8. irodalmi adatok értékelésére;
9. helyzetjelentések, kritikai áttekintések összeállítására;
10. egyedi vagy sorozatos kiadványok, periodikák megjelentetésére;
11. kutatásokra a hírközlés és a tájékoztatás területén;
12. szerződéses szolgáltatásokra.

A jól felépített intézmény személyzete tájékoztatási és szaktudományi szakemberekből, computer-szakértőkből és a hivatali munkát ellátó személyekből tevődik össze. A szakmai tájékoztatási központ vezetői gárdájának a saját területén aktívan dolgozó szakértőkből és mérnökökből kell állnia, mert ezek a szakemberek állnak a legszorosabb kapcsolatban az adott szakterülettel és csak a terület magas szintű és aktív ismerete teszi lehetővé az értékelő, szintetizáló munka elvégzését. Az információ volumenének rohamos növekedése által okozott nehézségek csak úgy győzhetők le, ha a praktizáló, a gyakorlatot közelről ismerő szakember vezeti, sőt végzi is a tájékoztatási munkát. Az optimális arány a tapasztalat szerint: az intézmény dolgozói legalább 50%-ának magas szakképzettségű, saját szakterületén is aktívan dolgozó szakembernek kell lennie.

A National Institute of Neurological Diseases and Blindness /az Egyesült Államok Idegbetegségekkel és Vaksággal foglalkozó Országos Intézete/ 1963-ban megtartott kongresszusán elhatározták egy több tájékoztatási szakcentrumot magába foglaló információs hálózat létrehozását. Az eddig eltelt időben elkülönített gyűjtőkörrel négy együttműködő intézmény, tájékoztatási központ alakult ki négy különböző egyetemen. Ezek feladatai a meghatározott gyűjtőkörnek megfelelően a dokumentumok gyűjtése, összehasonlítása, indexelése, tárolása és keresése, valamint a dokumentumokban levő információ értékelése, újrafeldolgozása és szétszórása.

A négy központ kissé különbözik egymástól. Míg az egyik központban - a hivatali személyzeten kívül - 22 belső és 10 külső szakértőt, tudóst, valamint 11 dokumentalistát foglalkoztatnak, a másikban csak dokumentalisták /11 fő/ dolgoznak. A harmadik központ 12 szakértőt és 8 tájékoztatási szakembert foglalkoztat. A negyedik központ csak most kezd működni. A továbbiakban ezek a központok elemző munkájukat csak jól definiált területen végzik, sőt ennek részterületein további "információelemző" szatellit egységeket hoznak létre. A National Library of Medicine /Országos Orvostudományi Könyvtár/ és az egyetemek között a központok tartják a kapcsolatot.

A technikai követelményekre nézve a következőket lehet mondani:

alapvetően szükséges minden egyes központhoz egy-egy jól ellátott báziskönyvtár;

szükség van számítástechnikai eszközökre, computerre;

helyiségekre;

irodai berendezésekre /írógép, sokszorosítási lehetőségek/.

Igy minden központ anyaegyetemének a könyvtárára támaszkodik és külön szabályozott módon az egyetem számítástechnikai központját használja.

Az egyetemeken működő tájékoztatási központoknál a tudományos élethez való igen szoros kapcsolódás előnyei mellett kétfajta komplikáció léphet fel, melynek oka:

tudósokkal és

az egyetem vezetésével

kell együttműködni.

A gyakorlat rávilágított arra, hogy a tudósoknak pontosan definiálni kell a tájékoztatási rendszerrel kapcsolatos feladataikat, mert ennek hiányában csak passzív módon, esetleg, külön felkérésre tevékenykednek. A tapasztalat szerint az információk, dokumentumok elemzését sem szívesen vállalják. Ez igen nagy hátrányt jelent, mert kétséges, hogy ezt a munkát alacsonyabb képzettségi szintű, vagy kevesebb gyakorlati tapasztalattal rendelkező szakemberek, dokumentalisták, vagy magas képzettségű, de a gyakorlati tudományos munkától eltávolodott szakemberek el tudják végezni. Más oldalról: a tudósok gyakran bizalmatlanok a saját területükön az információk más ember részéről történő értékelésével szemben. Ugyanakkor azonban a helyzetjelentések megírásával kapcsolatban az időzítésen kívül /rendszerint az oktatási szünetben írják meg/ semmi komoly probléma nem merül fel.

Az egyetem vezetésének fontos szerepe van a tájékoztatási központok életében. Az eddig felvetett problémákon kívül /helyiség, számítóközpont, könyvtár/ több más érintkezési pont is van: munkaerőt,

tudományos munkatársat kell a központ rendelkezésére bocsátani; biztosítani kell a tájékoztatási központ alkalmazottai részére is az egyetemi alkalmazottaknak már biztosított jogokat és előnyöket; az egyetem szervezetét és a tájékoztatási központ szervezetét illeszteni kell egymáshoz. Mindezt érdemes megtenni, mert a kialakult és működő tájékoztatási központ igen jelentős egységesítő, újrászervező mozgást indít meg az egyetemen belül, sokszor az oktatás és a kutatómunka területén is, ahol ebből a szempontból valóban több esetben súlyos hiányosságok mutatkoznak.

Az egyetemi tájékoztatási központ tevékenységi területein a tájékoztatási tevékenység irányelveinek kijelölésénél, valamint a gyakorlati tájékoztatási tevékenységben, a központhoz érkező kérdések megválaszolásában, a beáramló információ kritikai értékelésében, a különlegesen fontos anyag kiválasztásában, az igénykutatásban, valamint ennek révén a helyes profil kialakításában, illetve az állandóan változó igényekhez való alkalmazásában, az indexelő és a kereső munkában, új tevékenységi területek felkutatásában és kialakításában az egyetem tudományos munkatársainak, a tudósoknak, professzoroknak aktív, sőt vezető szerepet kell elfoglalniuk.

Az egyetemi vezetésnek ismernie kell a tájékoztatási központ célkitűzéseit, biztosítani kell a lehetőséget arra, hogy a tájékoztatási központ a könyvtárhoz és a számítástechnikai központhoz hozzáférhessen és az egyetem területén megfelelő elhelyezést kapjon; interdiszciplináris jellegének megfelelően működhesen; hozzájáruljon adminisztratív, illetve fennmaradását biztosító pénzügyi segítséghez is; részt vehessen a tájékoztatástudomány oktatásában; értekezleteket tarthasson és megfelelő nyilvánosságot kapjon.

/Schiff Ervin/

025.2/.3/73/:061.31"1967"

STEVENS, N.D.:

The national program for acquisitions and cataloging: a progress report on developments under the Title IIC of the Higher Education Act of 1965.

/Országos szerzeményezési és katalogizálási program: jelentés az 1965. évi felsőoktatási törvény II. fejezete végrehajtásának fejleményeiről/ Library Resources and Technical Services, 12.k. l.sz. 1968. p. 17-29.

A cikk az ALA /American Library Association = Amerikai Könyvtári Szövetség/ 1967. június 29-én San Franciscóban tartott konferenciájára kidolgozott anyag alapján készült és lényegében a szerzőnek és 4 könyvtár vezető beosztású képviselőjének előadását, illetve hozzászólását tartalmazza.

Az országos állományfejlesztési és katalogizálási program az USA legjelentősebb könyvtári programja, végrehajtásának hatása egyre nagyobb mértékben érezhető mind az LC /Library of Congress = Kongresszusi Könyvtár/, mind pedig egyéb könyvtárak munkájában.

A programnak az LC munkájával kapcsolatos célkitűzéseit és feladatait a könyvtár feldolgozási igazgatóhelyettese, E.L. APPLEBAUM ismertette a konferencián. A fenti törvény az LC feladatává tette, hogy a lehetőségekhez képest beszerezzen a világon megjelent minden tudományos értékű kiadványt, és gondoskodik a tájékoztatásukról közvetlenül beérkezésük után. Az LC a törvény hatálybalépése óta egész sor külföldi nemzeti bibliográfiai központtal megállapodást kötött bibliográfiai információiknak publikálásuk előtti biztosítása érdekében. Hét megosztott katalogizálási központ megszervezésére került sor Európában, amelynek feladata, hogy feldolgozza Nagy-Britannia, Franciaország, Nyugat- és Kelet-Németország, Ausztria, Svájc, Norvégia, Svédország, Dánia, Jugoszlávia, Hollandia és Belgium kiadványait. Magában az LC-ben mintegy 70 személyből álló külön katalogizálási részleget szerveztek azzal a céllal, hogy a tengerentúli központoktól kapott címfelvételeken elvégezze a még szükséges munkálatokat, és hogy feldolgozza a 92 kooperáló hazai könyvtár jelentéseit.

Annak érdekében ugyanis, hogy az LC az általa még be nem szerzett, de más hazai tudományos könyvtár által már megszerzett vagy megrendelt anyagra vonatkozó információkat is megkaphassa, 1966. augusztusa óta 92 könyvtárnak megküldi teljes ún. letéti katalóguscédulaanyagát. A 92 könyvtár a megosztott katalogizálásban résztvevő országokból beszerezett vagy megrendelt, de a letéti kongresszusi könyvtári cédulaanyagban nem található művek címadatait jelenti az LC-nek.

Az információszolgáltatás gyorsasága az egész program központi kérdése. A külföldi nemzeti bibliográfiai központok információikat publikálás előtt akár gépirásos cédulákön, akár kefelevonat formájában közlik az LC-vel. A közölt címekben beszerzés céljából történő válogatás órákon belül történik, és a rendelések légipostával jutnak el a kereskedőkhöz. A korábbi helyzethez képest ez igen lényeges változás, mivel azelőtt nyomtatott bibliográfiákból és azoknak az érdekeltek közötti köröztetésével történt a válogatás. A megrendelt könyvek és a címadat-információk ugyancsak légi úton jutnak el az LC-be. Külön megállapodás jött létre a vámügyi szervekkel a gyors kezelést, és a légügyi szervekkel a naponkénti szállítást illetően. A Government Printing Office /Állami Nyomda/ teljes második műszakja pedig lehetővé teszi a katalóguscédulák késedelem nélküli kinyomtatását.

A művek beszerzését nagyban elősegíti, hogy Nairobiban regionális szerzeményezési központ jött létre kelet-afrikai feladatkörrel, Rio de Janeiróban dél-amerikai hatáskörrel. Ez utóbbi egy év alatt csupán braziliai művekből megnégyszerezte a beszerzést. A kenyai központ ez idő szerint elsősorban beszerzési kérdésekkel foglalkozik, de a katalogizálás terén is kialakítja feladatát. Több afrikai intézménnyel ugyancsak megállapodtak az előzetes bibliográfiai adatszolgáltatásra és a bennszülött népek nyelvén megjelent anyag katalogizálására vonatkozóan.

A program realizálása érdekében további erőfeszítések történnek. Megállapodások jöttek létre, hogy Kanada, Ausztrália, Dél-Afrika és Újzéland nemzeti bibliográfiájának kefelevonatát megküldi az LC-nek. A program kiterjesztése további országokkal folyamatban van.

Az országos szerzeményezési és katalogizálási program megadja a lehetőséget további együttműködési törekvések realizálására is. Sajátos együttműködés van kialakulóban három országos könyvtár: az LC, az NIM /National Library of Medicine = Országos Orvostudományi Könyvtár/ és a NAL /National Agricultural Library = Országos Mezőgazdasági Könyvtár/ között.

Az NIM és az LC egy kísérleti terv megvalósításán dolgozik, amely arra irányul, hogy az NIM által alkalmazott szakjelzeteket és tárgyszavakat zárójelben rányomják az LC által készített olyan orvosi művek katalóguscéduláira, mely műveket az NIM Nagy-Britanniában vásárolt. Ha a terv megvalósítható, arra törekednek, hogy ezt a megoldást kiterjesszék a megosztott katalogizálásban résztvevő többi országból beszerzett anyagra is. Hasonló elképzelések megvalósítására törekszenek a NAL szerzeményeivel kapcsolatban is.

Ami konkrétan a programnak a San Francisco-i konferencia időpontjáig ténylegesen elért eredményeit illeti, az előadó hangsúlyozta, hogy a megosztott katalogizálásban résztvevő országokból származó kiadványoknak az LC által elkészített katalóguscédulái lényegesen rövidebb idő alatt hozzáférhetők, mint korábban. Általában az időnyereség 1-4 hónap, sőt bizonyos esetekben még több is. Az elmúlt 1 év alatt a beszerzések volumene egyharmaddal megnövekedett és jelentősen emelkedett a katalogizálási munka volumene is. Míg 1965-ben 110 000 volt a katalogizált új művek száma, 1966-ban már 125 000, 1967-ben kb. 150 000 a teljesítmény, egyrészt új katalogizálók alkalmazása, másrészt a megosztott katalogizálás bevezetésének eredményeképpen.

A program megindulása előtti 10 évben a tudományos könyvtáraknak általában szerzeményeik 50%-át maguknak kellett katalogizálniuk, miközben restanciáik volumene is állandóan - az említett időtartam alatt - mintegy 160%-kal növekedett. A program nemcsak, hogy gyorsan hozzáférhetővé teszi a tudósok és a kutatók számára a szóban lévő országokból származó új műveket gyors katalogizálásuk következtében, hanem az egyes könyvtárak katalogizálói számára lehetővé válik a restanciák felszámolása is.

1967-ben az együttműködésben résztvevő könyvtárak jelentése szerint első keresésre /a művek rendelésekor/ a megosztott katalogizálásban résztvevő országokból származó kurrens kereskedelmi kiadványoknak mintegy 70%-ához találtak kongresszusi könyvtári katalóguskartont. Ugyanakkor az LC is kutatást végez a kooperáló könyvtárak részéről még központi feldolgozásban nem részesítettnek vélt művek vonatkozásában, és igyekszik a lehető leggyorsabban hozzáférhetővé tenni az ilyen művek felvételeit. E művek 24%-ához - a végzett elemzések szerint - az LC az ottani kutatás alkalmával tudott katalóguscédulákat szolgáltatni, további 27% olyan műre vonatkozott, amelynek beszerzése ugyan már megtörtént, de katalogizálása folyamatban volt, további 22% pedig már rendelés alatt állt. Az együttműködő könyvtárak részéről jelzett címeknek tehát csaknem 3/4 részéhez azonnal, vagy rövid időn belül a katalóguscédulák elérhetők voltak; az említett 3 kategóriában nem szereplő művekre viszont a rendelés az LC feladata.

A fenti eredmények ellenére még sok probléma vár megoldásra. Sokkal több - különleges nyelvi és szakmai ismerettel rendelkező - katalogizálóra volna szükség az LC-ben. A szerzeményezés köre is kiterjesztendő, különösen a bibliográfiailag kevésbé fejlett országok vonatkozásában. A megosztott katalogizálási törekvéseket is tovább kívánják fejleszteni, a világ többi részére vonatkozóan is. Igen lényeges a rendelkezésre álló anyagi bázis növelése is. /Az LC az említett célra 1968-ban 7 700 000 dollárt igényelt./

APPLEBAUM végül azt hangsúlyozta, hogy a program valamennyi könyvtár részére hasznos, amely előfizet az LC kártonjaira, kefelevonataira. Bár igen nehéz értékelni a program következtében kimutatható és ki nem mutatható megtakarításokat, az máris világos, hogy a programra előirányzott többletkiadás visszatérül a megtakarításokban.

R.M. ROSS, a Cornell University Libraries /Cornell Egyetemi Könyvtár/ szerint kezdetben az volt a vélemény, hogy hosszú időnek kell addig eltelnie, amíg a programnak kézzelfogható eredményei lesznek a munkamegtakarítás terén egy olyan nagy könyvtárban, mint az általa képviselt intézmény, de ma már másképpen vélekednek. A könyvtár egész személyzetét meglepte és tetszését megnyerte az a gyorsaság és hatékonyság, amellyel az LC ezt a programot megvalósítja.

Bár a program következtében a központi katalóguscédula-ellátás arányszáma növekedett, ROSS hangsúlyozta, hogy egyes speciális okok miatt az országos együttműködés hatása csak évek múlva fog erőteljesebben érezhetővé válni. A Könyvtár ugyanis jelentős mértékben szerez be régebbi kiadású műveket és földrajzilag igen távolos területekről származó kiadványokat a kutatói tevékenység támogatására. A programot ki kell terjeszteni további nyugat-európai országokra is, mint Olaszország, Spanyolország, Portugália, továbbá Latin-Amerikára, Kelet- és Délkelet-Ázsiára, mielőtt a Cornell Egyetem Könyvtára eredeti katalogizálási tevékenységét csökkenteni tudná.

A Stanford University Libraries /Stanfordi Egyetemi Könyvtár/ képviselőjében K.C. BLEAN szintén hangsúlyozta, hogy százalékosan igen jelentős fejlődés tapasztalható az LC letéti katalóguscédula-sorozatainak felhasználásában, de ez még tovább fokozható majd a szláv, olasz és latin-amerikai államokban megjelenő műveknek a programba való bevonása révén. A San Francisco-i konferencia idején a beszerzett műveknek mindössze 21,2%-át kellett katalogizálni. Közben a könyvtár szervezetében is lényeges módosítást hajtottak végre. Az LC által már katalogizált művek felderítése a Catalog Division-tól /Katalogizálási Osztály/ az Order Department-hez /Gyárapítási Osztály/ került át. Itt is vitatják a tevékenység szakspecialistával történő ellátásának szükségességét a döntő mértékben megnövekedett központi előre-katalogizálás következtében, viszont az a véleményük, hogy az első keresésnél - rendeléskor - meg nem talált művekkel való további foglalkozás magasabb igényű kutatásnak tekintendő, és így annak ellátása nem volna gazdaságos alacsonyabb státuszú munkatársak alkalmazásával.

A programtól további eredményeket várnak. Ugy vélik, hogy az LC által már megrendelt művekről szóló értesítő szelvényt össze kellene

kapcsolniok saját rendelőszelvényeikkel /melyekhez még a mű nem érkezett be/ és a művek beérkezése után magukkal a könyvekkel. Így kialakulna egy bizonyos jelentési státusz a feldolgozásban, és ezek az LC-ben már rendelés vagy feldolgozás alatt álló művek szintén letéti kartonok útján lennének feldolgozhatók.

C. BROCK, a University of North Carolina Libraries /Észak-Karolinai Egyetem Könyvtára/ képviselője részletesen elemezte azt az eljárást, ahogyan az LC által nyújtott katalogizálási információkat saját munkájukban gyümölcsoztetik. Az LC-től kapott letéti kartonokban minden olyan belföldi vagy külföldi cím után kutatnak, amely számukra szükséges és feltételezhetően meglehet az említett kartonok között. Az első ilyen kutatás a művek rendelésekor történik. Ha a letéti anyagban cédulát találnak, a művek feldolgozásához szükséges cédlamennységet xerográfia útján sokszorozítják, a tárgyszavakat rágépelik, és így a katalóguscédulák már a művek beérkezése előtt elő vannak készítve. Ha azonban nem találnak cédulát a letéti anyagban a mű rendelésekor, a mű beérkezésekor másodszor végeznek kutatást a letéti kartonok között, és a megtalált cédulát a már említett módon sokszorozítják. Amennyiben a második kutatás alkalmával sincs cédula a letéti kartonok között, az ilyen műveket beszámozzák és ideiglenesen polcra helyezik, a jövőben megérkező cédulákra való tekintettel. Ebben az esetben a rendelőszelvény másolatát elhelyezik a letéti kartonok között. Amikor az LC letéti kartonja megérkezik, a rendelőszelvény másolata elligazítja őket, elkészítik a szükséges katalóguscédula-mennységet és végleges raktári helyükre osztják a könyveket. Ha viszont a műhöz megfelelő idő múltán sem érkezik letéti cédula, az a Katalogizálási Osztályra kerül feldolgozásra. A kutatás hatékonyságát jelző adatok 1966. október és 1967. május közötti időben: első kereséskor 42, második keresés alkalmával 28%-hoz találtak cédulát a Kongresszusi Könyvtár letéti anyagában. Az első keresés eredményének adatai 60%-ot mutatnak, ha nem valamennyi művet, hanem csak a hazai műveket veszik tekintetbe. Ez igen jelentős, mivel a legnagyobb kereslet a könyvtárban a hazai művek iránt nyilvánul meg. A könyvtár az LC-t rendszeresen értesíti az általa megrendelt, de a letéti kartonok között nem talált művekről. 2011 ilyen cím jelentésére 1779 esetben pozitív válasz érkezett, azaz az LC jelezte, hogy ezek katalogizálásáról gondoskodik.

Összegezeképpen N.D. STEVENS néhány további adattal járult hozzá a programnak a könyvtárakra gyakorolt hatása általános jellemzéséhez, 1967 tavaszán hivatalos célra készült jelentések alapján. Akkor még csak 5 könyvtár tudott konkrét, százalékos adatokat szolgáltatni az LC katalóguscéduláinak saját anyaguk feldolgozásában való hasznosítása, illetve az e téren elért fejlődés tekintetében.

A program megvalósításának eredményeképpen a letéti kartonok szerepe megnőtt a beszerzési munkában is, a művek válogatása terén. A letéti kartonok gyors elérése, az azokon található bibliográfiai és ár-adatok a további keresések redukálásához vezettek. Bár gazdaságossági szempontból az látszana kívánatosnak, hogy az LC letéti kartonjait a kooperáló könyvtárak 100%-osan kihasználják, azaz is számolni kell, hogy a könyvtárak egy részének olyan anyagot is be kell szereznie, amely nincs meg sem az LC-ben, sem a többi hazai

könyvtárban, ezt tehát az érdekelt egyes könyvtáraknak kell katalogizálniuk. A jövőben is szükségképpen lesznek könyvtárak, amelyek a letéti kartonoknál szélesebb bázis alapján végzik beszerzéseiket, amely a nemzeti könyvtári állomány fejlesztése szempontjából feltétlenül indokolt is. Megítélése szerint az LC kartonjainak 75%-os felhasználása a nagy egyetemi könyvtárak esetében szinte felső határként elfogadható.

Befejezésül hivatkozik a Farmington tervnek és a fent tárgyalt programnak egybecsengő alapvető célkitűzésére, amely szerint gondoskodni kell, hogy minden, az amerikai tudósok és kutatók számára feltehetőleg hasznos külföldi kiadványból legalább egy példányt biztosítsanak. Ez voltaképpen magában hordozza azt a felismerést, hogy a szóban forgó művekből egyetlen példány aligha elegendő az egész ország igényeinek kielégítésére, ezen túlmenően egy további, kölcsönözhető példány is szükséges. A Center for Research Libraries in Chicago /Chicagói Tudományos Könyvtárak Központja/ megfelelő intézmény lenne erre a célra. Ez máris gyűjti és hozzáférhetővé teszi azokat a fontos könyvtári tárgy dokumentumokat, amelyek feltétlenül szükségesek, hogy meglegyenek az egyes helyi jellegű egyetemi és főiskolai könyvtárakban.- Mindkét terv, illetve program lényegében véve ugyanannak a célnak előmozdítására törekszik, és egy alapos és részletes vizsgálat az egész nemzeti kooperatív állományfejlesztési törekvés tanulmányozására nagyon is időszerű feladat.

/Balázs János/

025.3:681.31

WARHEIT, I.A.:

File organization of library records

/Könyvtári adatgyűjtemények szervezése/

= Journal of Library Automation, 2.k. 1.sz. 1969.márc. p.20-30.

Uj feladatot jelent az adatfeldolgozási szakemberek részére a könyvtári gyűjtemények szervezése. Ezek jelenleg a legnagyobb tétele számú és legterjedelmesebb gyűjtemények. /Pl. a Library of Congress /Kongresszusi Könyvtár/ 16 millió tétele./ A Chemical Abstracts - fennállása óta /1907/ - több mint 3,5 millió referátumot publikált, közel 3 millió vegyület adatait adta meg; évente negyedmillió új referátummal gyarapodik. A könyvtári gyűjteményekhez hasonló módon dolgozhatók fel az orvosi kóresetek, a muzeumi gyűjtemények, a műszaki rajzok stb.

A gyűjtemények egyes tételeinek meghatározott adatait tartalmazó rendezett adathalmazok, adatgyűjtemények /file/ jellegzetességei a következők:

a tételek szám igen nagy /több százezertől több millió nagyságrendig/;

a tételek jelkészlete alfanumerikus és így egy tétel csak aránylag sok jellel /a katalóguskártya átlagosan 200 írásjelétől a referátum átlagosan 2000 írásjeléig/ írható le;

a tételhossz erősen változó;

az állandó jellegű központi katalógus mellett /selejtezés, az adatok revideálása stb. a nagy könyvtárakban ritka/ léteznek dinamikus jellegű jegyzékek is /előszerzeményezési jegyzék, kölcsönzött dokumentumok jegyzéke stb./;

minden tételnek több különböző szempontból kell kereshetőnek lennie /a hagyományos könyvtári feldolgozásnál 5-6, míg a computeres feldolgozásnál átlagosan 10-20 szempont adható meg/;

az adatgyűjtemény tárgyköri bontása rendszerint a határtudományok előretörése miatt nem jár megfelelő eredménnyel, a keresés nehezessé válik; a könyvtárakban inkább az időrendi bontást kedvelik;

a műszaki tudományokban a legfontosabbak az újdonságok, jelentőségük a természettudományok, humaniorák sorrendjében csökken;

a rendszerhez forduló felhasználó kérdéseit természetes nyelven teszi fel és a választ is ezen a nyelven várja. Ez a tényező a valósidejű rendszerek felépítésével /azaz, amely rendszerben a kérdező a távközlési rendszeren keresztül közvetlenül a számítót kérdezi meg és attól azonnal kapja a választ/ egyre fontosabb lesz.

A nagy könyvtárakban használt rendszerezett adatgyűjtemények, nyilvántartások különböző típusúak. Ilyenek lehetnek például:

1. az előszerzeményezési nyilvántartás, mely a megrendelendő, a megrendelt, a beérkezett, de még nem katalogizált tételeket tartalmazza: jellege dinamikus;
2. a központi katalógus: állandó jellegű;
3. a folyóirat-gyűjtemény katalógusa, mely két részből állhat: a teljes kötetek állandó jellegű katalógusa és a beérkező füzetek dinamikus nyilvántartása;
4. a kölcsönzési nyilvántartás;
5. deszkriptorok, kulcsszavak indexe.

A könyvtári gyakorlatban még más katalógusok, nyilvántartások is előfordulhatnak, de a legfontosabb a könyvtáros részére a központi katalógus.

A könyvtári adatfeldolgozásban jelenleg az a tendencia kezd uralkodni, hogy egyetlen adatgyűjteményt állítsanak össze, amelyben a bibliográfiai adatok, a rendelési és vásárlási adatok, a kölcsönzési feljegyzések, a raktári hely stb. mind-mind benne vannak. Ennek a nagy terjedelmű katalógusnak a szervezése, struktúrája háromféle lehet:

- sorrendi:
- listaszerű és
- inverz.

A sorrendi szerkezetű katalógus valamiféle sorrendben, rendszert a beérkezés vagy a katalogizálás időrendjében tartalmazza a tételeket. Ez a legkönnyebben megvalósítható szerkezet, ugyanakkor önmagában ez a katalógusféléseleg használható a legkevésbé információkeresésre, mert ahhoz, hogy egy kérdésre válaszoljunk, elvben mindig át kell vizsgálnunk az összes tételt.

A listaszerű és az inverz tárolás tulajdonképpen ezt a nehézséget küszöböli ki. A keresés szempontjai ismeretében az ilyen szerkezetű katalógushoz fordulva már nem kell a teljes adathalmazt végig megvizsgálnunk. Többé-kevésbé közvetlenül találunk rá az adott szempontoknak megfelelő dokumentumokra, tételekre, függetlenül attól, hogy a katalógus olvasható formában, vagy egy computer memóriájában van-e. A rendszer keresőnyelvét azonban - amelynek alapja lehet az ETO, más szakrend vagy tezaurusz - mindenképpen ismernie kell annak a felhasználónak vagy könyvtárosnak, aki a keresést végre akarja hajtani, illetve hajtani /esetleg computerrel/, mert a természetes nyelven feltett kérdést le kell fordítania a rendszer nyelvére.

A listaszerű, illetve az inverz katalógus felépítése a következő módon foglalható össze.

A régebben kedvelt listaszerű katalógus - ugyanugy, mint a sorrendi szerkezetű - a tételeket időrendben tartalmazza. Minden tételnél azonban megadják a dokumentum tartalmi ismérveit a keresés nyelvén kifejezve, és egy utalást, mely egy, időrendben az adott tétel előtt bevezetett és azzal azonos ismérvekkel jellemezhető tételre utal. Ebben a tételben ismét találunk utalást egy még előbbi, de releváns tételre. Így végigmenve a katalóguson, összeállíthatjuk a releváns tételek listáját.

Ez a módszer meglehetősen lassúnak tűnik, azonban a keresési szempontok megfelelő csoportosításával /szegmentálás/ gyorsítható működése. Módosítás, helyesbítés, törlés vagy betoldás azonban igen nehezen vihető végbe a rendszer tételein.

Az inverz tárolásnál a sorrendi szerkezetű tételhalmazt a tételek egyes jellemző adatai /ismérvek, szempontok/ szerint átrendezve tárolják. Ez a hagyományos könyvtári feldolgozásnál még nem, de mélyebb tartalmi feltárás esetén /tételenként 10-20 deszkriptor/ már igen nagy listák kialakításához vezet. Ennek jelentős költségkihatása van, mivel a gépi feldolgozás minden esetben nagyobb fajlagos költséget jelent, mint a hagyományos, manuális munka. Ezért ezek a listák a kereshető szemponton kívül rendszerint csak a hivatkozási számot tartalmaznak, a tétel teljes szövegét egy sorrendi szerkezetű katalógusból kaphatjuk meg. Az inverz tárolásnál szintén nehéz az adatok módosítása, mivel azonban a keresés stratégiája ebben az esetben a legegyszerűbb /a teljes gyűjteményből rendszerint csak igen kis részt kell átvizsgálni, mert eleve szempont szerint van rendezve/, ez a tárolási mód a legelterjedtebb.

Ilyen felépítésű rendszerekben valószínűleg meg legkönnyebben a párbeszéd a computerrel. A kérdés feltevésekor szinte azonnal választ kaphatunk arra, hogy az adott kérdésre a rendszerben hány dokumentum

releváns. Ha ezt az értéket túl kicsinek vagy túl nagyknak tartjuk, még a lista kiírása előtt módosíthatjuk a kérdést. A kérdésben ritkán előforduló szempontokat /például a kiadó, a nyelv, az ábrák száma és egyéb könyvészeti adatok/ az inverz adattárba nem veszik fel. Ezzel is egyszerűsödik és gyorsul az adattár.

A manuális rendszerben az adatokat szabvány méretű kártyákból álló kartotéktár vagy könyvkatalógus tartalmazza. A kártyákat a rendszer logikai felépítésének megfelelően /betűrend szerint, ETO szerint, tárgyszó szerint stb./ rendezik. A computeres rendszerekben a különböző elvek alapján működő gépi memóriákon történő tárolás költségkímélésének, teljesítőképességének és kapacitásának különbözősége miatt a rendszer logikai felépítése nem biztos, hogy azonos a tárolás valóságos struktúrájával.

A könyvtári gyakorlatban a gyűjteményben igen gyakran keresnek a tárgyszó vagy a szerző neve szerint: ezek az adatok rendszerint kevés jelből tevődnek össze. A kölcsönzésnél a kölcsönző neve a gyakran használt, de kis terjedelmű adat. Kevésbé gyakran használják keresésnél a bibliográfiai adatokat, ezért ezekhez a gyors hozzáférés nem feltétlenül szükséges; az adatok terjedelme is nagyobb az előzőkénél. Még kevésbé fontos szempont a keresésnél az igen nagy helyet foglaló annotációk, referátumok teljes szövege. A folyóirat-gyűjtemény katalógusa - mivel csak ritkábban változik - nyomtatott formában is megfelel a keresés igényeinek, míg a folyóiratok beérkezésétől vezetett nyilvántartás dinamikus jellegű.

A fenti megfontolások alapján és a computer hardware jelenlegi fejlettségét figyelembe véve, egy könyvtári rendszer felépítése a következő gépi megoldással képzelhető el.

Az adatgyűjteménynek bizonyos adatokat sorosan, másokat inverz formába rendezve kell tartalmaznia. A bibliográfiai adatokat nagy volumenük miatt, és mivel aránylag csak ritkán szerepelnek keresési szempontként, célszerű a lassabban, de gazdaságosabban működő IBM 2321 /DATA CELL/ egységben, vagy ha ennek a rendszernek a kapacitása sem elegendő, akkor a jövő más tömegmemóriájában, például az IBM digitális fotomémória rendszerben tárolni. A referátumokat mágnesszalagra felvive, off-line módon tároljuk /azaz a mágnesszalagtárban tárolt szalagok közül szükség esetén kézzel kell kiválasztanunk a megfelelőt és behelyezni a mágnesszalagos egységbe/, de a jövőben majd ezek az adatok is rákerülhetnek a computerrel on-line kapcsolatban levő /állandóan a computerhez csatolt/ fotomémóriára. Az inverz formában tárolandó adatok, mivel ezekre igen gyakran keresünk, legcélszerűbben véletlen hozzáféréstű mágneslemezen helyezhetők el. Ugyancsak a beszerzés vagy feldolgozás alatt levő könyvtári tételek adatai is.

A deskriptorokat gyakori használatuk miatt szintén mágneslemezen kell tárolni, míg a teljes tezauszusznak mágnesszalagon, de a közvetlen munkához /az indexeléshez, a kérdés megfogalmazásához/ nyomtatott formában kell rendelkezésre állnia. A tárolás gazdaságosabbá és tömörebbé tétele érdekében még jobb eredményt érünk el, ha a deskriptorokat numerikus kódok alakjában tároljuk. Ezekkel a kódokkal a

Dewey-rendszerhez hasonlóan megfelelő hierarchikus felépítést is kialakíthatunk. A deskriptorok átkódolása egy megfelelően nagy ferritmágos tár segítségével történhet, amely sokkal drágább, mint a mágneslemezes memória, de igen gyorsan működik.

Összefoglalva azt lehet mondanunk, hogy a rendszer működésének kezdetekor, amíg a tárolt adatok volumene és a keresések gyakorisága kicsi, még úgy is ki lehet elégíteni a követelményeket, ha az összes adatot azonos fajtájú memóriában tároljuk. A rendszer működésével azonban okvetlenül elérkezik az az idő, amikor ez a megoldás már nem megfelelő, és a fenti módon strukturált rendszert ki kell építenünk, azaz

a tételek teljes szövegét valamely tömegmemórián;

az inverz felépítésű indexeket mágneslemezen; míg

az átkódoláshoz a deskriptorokat még a lemeznél is gyorsabban működő, ferritmágos vagy más típusu, belső memóriában kell tárolnunk.

/Schiff Ervin/

REFERÁTUMOK

KÖNYVEK

13/K/69

001.814.2:621.3

CSÁT József - HÉBERGER Károly - PÁSZTOR Józsefné:

Villamossági irodalomkutatás

Szerk. Héberger Károly

//Kiadta a/ Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára./ Bp. Tankönyvkiadó, 1969. 328 p. /Egyetemi segédkönyv./ /A szakirodalom-kutatás segédkönyvei. 3. Villamosság./

A szakirodalom-kutatás segédkönyvei című sorozatot a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára a szakirodalmat felhasználni szándékozó, a dokumentációt igénybe venni kívánó szakemberek, főleg műszaki egyetemi hallgatók, ifjú mérnökök, technikusok utbaigazítására adja közre. A mű elsősorban a villamossági irodalomkutatás oktatását hivatott szolgálni, ez magyarázza erőnyeit és egyben felróható hibáit is.

A sorozat eddig megjelent kötetei:

Vegyszereti irodalomkutatás /1966/

Gépészeti irodalomkutatás /1967/

mellé csatlakozik most a Villamossági irodalomkutatás című munka.